

**РЕКОМЕНДАЦІЇ ПОСАДОВИМ ОСОБАМ ВІДДІЛІВ
ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ ЩОДО ЕФЕКТИВНОЇ
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДИХ
СІМЕЙ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ТА МОЛОДИМ
СІМ'ЯМ ЯК СУБ'ЄКТАМ ЦІЄЇ АДАПТАЦІЇ**

УДК 159.9 : 316.6 + 314.622.2 : 351.746.1

Ю. В. Франчук

Специфіка прикордонної служби зумовлює своєрідність соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників. Відповідність нових умов життєдіяльності власним очікуванням та уявленням, задоволеність побутовими умовами, установлення нових соціальних зв'язків, реалізація особистісного потенціалу, а також здатність членів молодих сімей протистояти негативному впливу чинників мають важливе значення для їх соціально-психологічної адаптації. Такий стан справ викликає стурбованість, адже молоді сім'ї офіцерів-прикордонників залишаються наодинці зі своїми труднощами, що може ускладнити процес соціально-психологічної адаптації, призвести до руйнування позитивної соціально-психологічної атмосфери в сім'ї, а також негативно позначитись на професійній діяльності офіцерів. З огляду на це, метою статті є подання рекомендацій керівникам відділів прикордонної служби, психологам органів охорони державного кордону щодо ефективної соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників та молодим сім'ям як суб'єктам цієї адаптації.

Проведене дослідження дає підставу підкреслити особливу роль організаційного аспекту соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників у відділах прикордонної служби.

Практичне вивчення цього питання надало змогу стверджувати, що основними суб'єктами організації та надання соціально-психологічної допомоги молодим сім'ям офіцерів-прикордонників під час соціально-психологічної адаптації є керівники відділів прикордонної служби та психологи

органів охорони державного кордону. Звідси виникає потреба вести мову про компетентність та професіоналізм посадовців, які повинні сприяти соціально-психологічній адаптації не лише молодих офіцерів-прикордонників, але й членів їх сімей.

Ураховуючи зазначене вище, ми зробили висновок, що вирішення завдань щодо організації соціально-психологічної адаптації, яка б сприяла успішному пристосуванню молодих сімей офіцерів-прикордонників до нових умов життєдіяльності, потребує:

по-перше, своєчасного визначення комплексних організаційних, інформаційних, соціально-психологічних заходів у відділах прикордонної служби з метою ефективної соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників;

по-друге, реалізації вищезазначеного комплексу заходів шляхом послідовного вирішення конкретних завдань по кожному з наступних етапів.

Як свідчить проведене дослідження, організацію соціально-психологічної адаптації у відділах прикордонної служби потрібно розпочинати зі збору необхідної інформації про молоді сім'ї офіцерів-прикордонників (кількість молодих сімей, тип сім'ї, професія дружини, наявність та кількість дітей тощо). Відповідно до отриманих даних керівник відділу має сприяти щодо забезпечення житлом, можливості працевлаштування дружин офіцерів, наявності вільних місць у найближчих дитсадках. Основні зусилля на цьому етапі зосереджуються на створенні позитивної морально-психологічної атмосфери у відділі прикордонної служби напередодні прибуття молодих сімей офіцерів-прикордонників.

При прибутті молодих сімей офіцерів-прикордонників у відділі прикордонної служби важливим є первинне знайомство керівництва з молодими сім'ями. Увага та підтримка з боку керівництва, членів інших сімей прикордонників позитивно впливає на перше враження членів молодих сімей офіцерів-прикордонників.

Перш за все, слід провести активну роботу щодо ознайомлення членів молодих сімей офіцерів-прикордонників з історією та традиціями відділу прикордонної служби, членами інших сімей прикордонників, розташуванням торгових, медичних та інших соціально-побутових об'єктів.

Результати формувального експерименту свідчать, що основними напрямками соціально-психологічної роботи з молодими сім'ями, які сприяють підвищенню рівня соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників, є просвітницька діяльність, психопрофілактика та психологічний супровід.

Водночас з вирішенням труднощів, які виникають під час соціально-психологічної адаптації, керівники мають упроваджувати систему заходів соціально-психологічної профілактики негативних явищ, вирішувати питання змістового відпочинку, дозвілля, надавати психолого-консультативну, інформаційну допомогу молодим сім'ям офіцерів-прикордонників.

Значущу допомогу керівникам відділів прикордонної служби у сприянні соціально-психологічній адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників можуть надавати жіночі ради. Основними їх завданнями є:

надання всебічної допомоги офіцерам-прикордонникам та членам їх сімей у вирішенні питань їх соціального захисту, працевлаштування дружин та створення умов для отримання ними нових професій;

допомога у створенні побутових умов, що відповідають естетичним та санітарним нормам;

організація дозвілля (підготовка свят, колективного відпочинку, екскурсій тощо).

Крім цього, жіночі ради можуть надавати певну допомогу та підтримку дружинам, виходячи з власного життєвого досвіду.

Ураховуючи, що об'єктом соціально-психологічної допомоги є молода сім'я офіцера-прикордонника, особливу увагу як керівників, так і психологів слід звернути на такий важливий аспект як одночасне пристосування членів сім'ї один до одного та до специфічних умов життєдіяльності у прикордонному

середовищі. Практика свідчить, що період становлення сім'ї являє собою складний процес, в якому відбувається становлення внутрішньосімейних і позасімейних взаємин, зближення позицій, уявлень, цінностей подружжя тощо. Чимала частина молодих сімей розпадається саме на початковому етапі сімейного життя [1; 2; 5; 6]. Умови життєдіяльності молодих сімей офіцерів-прикордонників, жорстка регламентація та вимогливість діяльності в умовах прикордонної служби, значні психологічні та фізичні навантаження формують передумови до виникнення конфліктних ситуацій та внутрішньосімейних порушень між подружжям [3; 4]. У цьому випадку велике значення для психопрофілактичної роботи з членами молодих сімей офіцерів-прикордонників має розуміння та співпереживання. Розвиток цієї якості полягає в умінні відчувати й розуміти світ іншої людини. Подружжя повинно навчитися слухати один одного, виявляти взаємну увагу, турботу та повагу один до одного.

З цією метою психолог має проводити індивідуальне та групове консультування. При цьому, основним завданням психолога є допомога членам молодих сімей в усвідомленні їх проблем та пошуку шляхів і способів щодо конструктивного їх вирішення.

Розглядаючи особливості молодих сімей офіцерів-прикордонників, слід підкреслити, що специфіка прикордонної служби здійснює значний вплив на розвиток молодої сім'ї, однак залежність її від професійної діяльності не є односторонньою. У свою чергу і морально-психологічний клімат в сім'ї та характер взаємостосунків справляє вплив на професійну діяльність членів молодих сімей офіцерів-прикордонників. На сьогодні спостерігається, з одного боку, зростання значущості міжособистісних стосунків, підвищення вимогливості до психологічного клімату в сім'ї офіцера, а з іншого – недостатня психологічна підготовленість до умов прикордонного середовища тощо.

Тому, насамперед, молоді сім'ї офіцерів-прикордонників повинні розуміти та усвідомлювати, що:

по-перше, служба в Державній прикордонній службі України є особливим видом діяльності, і зазвичай місце проживання сімей знаходиться у віддалених районах. Це може викликати обмеження у можливостях задоволення різних особистих та соціальних потреб;

по-друге, умови життєдіяльності зазвичай створюють несприятливу ситуацію для професійних інтересів дружин офіцерів, що може позначатися на економічній самостійності, соціальному престижі і морально-психологічному стані дружин офіцерів. Деякі молоді офіцери не підозрюють, що конфлікти у сім'ї іноді зароджуються і розвиваються у результаті того, що дружина не може себе реалізувати. Це призводить до зміни її способу мислення, який раніше у неї був сформований під впливом перебування в конкретному колективі під час праці чи навчання. Ця обставина спочатку непомітно, але обов'язково веде до порушення фактичної рівності в сім'ї, руйнує духовну спільність молодого подружжя;

по-третє, професійна діяльність офіцера, як правило, створює значні перешкоди у виконанні сім'єю її функцій. Передусім, це пов'язано з тим, що виконання службових обов'язків офіцером часто пов'язано з тривалим відривом від сім'ї.

Результати дослідження надали можливість зробити висновок, що у процесі соціально-психологічної адаптації у членів молодих сімей можуть виявлятися різні форми переживань: в одних зростає невмотивована тривожність, в інших – дратівливість, треті відчують неприємну апатію, байдужість. У таких випадках виникає незадоволення звичним перебігом подій, власним життєвим ритмом, своєю активністю, працездатністю, контактами з людьми і, як наслідок, втрачається внутрішня збалансованість, зростає напруженість, зникає почуття гумору. Далі з'являються страхи, пов'язані з майбутнім: “Не знаю, як житиму далі”, “Як жив досі, уже не можу, а якось інакше не вмію”, тобто члени молодих сімей відчують себе заручниками ситуації, що склалася.

Тому успішність соціально-психологічної адаптації членів молодих сімей офіцерів-прикордонників залежить від вміння долати певні труднощі, контролювати власні емоційні стани, адекватно оцінювати власні здібності, можливості тощо. Для цього у психологічній літературі використовується поняття “психологічне подолання”, під яким розуміють індивідуальний спосіб взаємодії суб’єкта із ситуацією відповідно до її власної логіки, вагомості в житті людини та її психологічних можливостей.

Психологічна підготовленість молодих сімей офіцерів-прикордонників має охоплювати вміння: адекватно оцінювати власні здібності, можливості, рівень домагань тощо; вибирати найефективніший варіант поведінки у новій ситуації; регулювати власні емоційні стани, долати адаптаційні труднощі тощо.

Отже, зазначене вище та результати теоретичного й емпіричного вивчення проблеми дослідження надають можливість розробити рекомендації посадовим особам відділів прикордонної служби щодо ефективної соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників та молодим сім’ям як суб’єктам цієї адаптації:

начальникам відділів прикордонної служби:

здійснювати підготовку комплексу організаційних заходів щодо прибуття молодих сімей офіцерів-прикордонників;

створювати робочу групу для зустрічі молодих сімей та допомоги в їх розміщенні;

проводити прийоми з особистих питань щодо вирішення актуальних матеріально-побутових проблем, індивідуальні бесіди з молодими офіцерами та членами їх сімей, надавати їм рекомендації та поради;

сприяти у створенні належних побутових умов, що відповідають естетичним та санітарним нормам;

організувати психологічне забезпечення молодих сімей офіцерів-прикордонників під час їх соціально-психологічної адаптації у відділі прикордонної служби;

планувати інші заходи, спрямовані на ефективну соціально-психологічну адаптацію молодих сімей офіцерів-прикордонників;

заступникам начальників відділу по роботі з персоналом:

проводити активну роботу щодо ознайомлення прибувших молодих сімей з історією відділу прикордонної служби та краю, військовими традиціями тощо;

організовувати колективний відпочинок і проведення культурно-масових заходів;

організовувати та проводити лекції профілактичного та інформативного характеру;

надавати важливого значення особистісному спілкуванню з молодими офіцерами, виявляти максимум уваги, співчуття і співпереживання до їх проблем;

своєчасно виявляти причини, які породжують у членів молодих сімей тривожність та незадоволеність членів молодих сімей під час соціально-психологічної адаптації;

застосовувати індивідуальний підхід до кожного офіцера, ураховуючи його особливості у ставленні до служби, інших людей, самого себе;

своєчасно виявляти членів молодих сімей офіцерів-прикордонників, які потребують психологічної допомоги;

планувати інші заходи, спрямовані на ефективну соціально-психологічну адаптацію молодих сімей офіцерів-прикордонників;

психологам органу охорони державного кордону:

надавати членам молодих сімей рекомендації і консультативну допомогу, здійснювати їх психологічну просвіту з питань шлюбу та сім'ї, адаптації, побудови оптимальної системи взаємовідносин з оточуючими тощо;

створювати умови для формування соціально-психологічної стійкості молодій сім'ї та сприйняття і подолання важких життєвих ситуацій під час соціально-психологічної адаптації;

сприяти конструктивному вирішенню внутрішньоособистісних та міжособистісних конфліктів членів молодих сімей;

допомагати зорієнтуватися в особистих проблемах, знаходити шляхи вирішення із складних ситуацій;

формувати у членів молодих сімей уявлення про себе як особистість, яка здатна долати життєві труднощі, вирішувати проблеми професійного становлення;

сприяти розвитку особистості члена молоді сім'ї офіцера-прикордонника та допомагати йому в опануванні нових способів поведінки з метою повноцінного відчуття задоволеності від життя, незважаючи на життєві труднощі;

розвивати вміння вступати й підтримувати міжособистісні стосунки в нових умовах;

полегшувати реалізацію особистісного потенціалу членів молодих сімей офіцерів-прикордонників;

підтримувати віру членів молодих сімей у можливість поступового подолання їхніх труднощів, стимулювати їхню активність, у тому числі соціальну, сприяти виробленню в них позитивного образу майбутнього;

планувати інші заходи, спрямовані на зміну ситуації у нових умовах життєдіяльності;

молодим сім'ям офіцерів-прикордонників як суб'єктам соціально-психологічної адаптації:

надавати емоційну підтримку один одному в будь-яких ситуаціях, намагатися розуміти партнера, створювати позитивний морально-психологічний клімат у сім'ї. Емоційна стабільність подружніх стосунків значною мірою залежить від того, наскільки в характері та світосприйнятті молодого подружжя розвинуто гуманістичні та альтруїстичні якості і властивості, а саме: здатність сприймати психічні стани партнера, розуміти причини виникнення таких станів, здатність до співпереживання, самовідданості, терпимості, вміння впливати на психічні стани партнера;

розвивати сімейну довіру, яка виявляється в тому, що конфлікти та протиріччя, які виникають у подружжя, пом'якшуються за рахунок взаємних поступок або поступки однієї із сторін;

у молодих сім'ях офіцерів-прикордонників, де обидва члени подружжя працюють та не вистачає часу на ведення домашнього господарства, для вирішення побутових проблем можна рекомендувати: заздалегідь планувати всі види господарсько-побутових робіт; виявляти лояльність до одного з подружжя, який більше часу змушений проводити на роботі; своєчасно допомагати одне одному у вирішенні нагальних проблем;

з метою попередження виникнення стресу необхідно постійно та цілеспрямовано працювати над собою, а саме: виховувати у собі витримку та стійкість до життєвих змін (переїзд, необлаштованість побуту тощо); духовно зростати; підвищувати рівень культури взаємовідносин подружжя; виховувати у собі сприйманість, тактовність, самовідданість тощо;

узгоджувати між собою питання щодо проведення спільного дозвілля. Як правило, більшість дружин орієнтовані на проведення дозвілля за межами дому, а чоловіки надають перевагу закритій формі дозвілля. Тому необхідно шукати компроміс у питаннях проведення дозвілля.

Отже, викладені вище рекомендації розроблено таким чином, щоб охопити всі можливі напрямки соціально-психологічної роботи з молодими сім'ями офіцерів-прикордонників у процесі соціально-психологічної адаптації, зорієнтувати фахівців у можливих варіантах розвитку подій і доцільних засобах та методах роботи у цих ситуаціях, і дають чітке уявлення молодим сім'ям офіцерів-прикордонників щодо вибору способів подолання різних життєвих ситуацій та вирішення повсякденних проблем з метою успішної соціально-психологічної адаптації.

Перспективами подальших досліджень є організація надання психологічної допомоги сім'ям прикордонників під час соціально-психологічної адаптації.

Список використаної літератури

1. Дементева, И. Ф. Первые годы брака: Проблемы становления молодой семьи / И. Ф. Дементева. – М. : Наука, 1991. – 112 с.
2. Меньшутин, В. П. Помощь молодой семье: (заметки психолога) / В. П. Меньшутин. – М. : Мысль, 1987. – 203 с.
3. Потапчук, Є. М. Психопрофілактика міжособистісних конфліктів у сім'ях військовослужбовців Прикордонних військ : дис. ... кандидата психол. наук : 20.02.02 / Потапчук Євген Михайлович; Академія ПВУ ім. Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 1998. – 172 с.
4. Потапчук, Н. Д. Особливості надання психологічної допомоги проблемним сім'ям прикордонників : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.09 / Потапчук Наталія Дмитрівна ; Університет цивільного захисту України. – Харків, 2006. – 172 с.
5. Шнейдер, Л. Б. Психология семейных отношений. Курс лекций / Л. Б. Шнейдер. – М. : ЭКСМО, 2000. – 512 с.
6. Шуман, С. Г. Конфликты в молодой семье / С. Г. Шуман, В. П. Шуман. – Минск : Народная аскета, 1989. – 289 с.

Рецензент: доктор психологічних наук, професор Потапчук Є. М.